

СОЦІОЛОГІЯ ВІЙНИ І СТАТИСТИКА ВІЙНИ В ПУБЛІЧНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ

SOCIOLOGY OF WAR AND WAR STATISTICS IN THE PUBLIC COMMUNICATION SPACE

Стаття присвячена визначенню стану, проблем і перспектив розвитку соціології війни і статистики війни та представленню їх даних у публічному комунікативному просторі. Соціологія і статистика під час війни зазнали змін і про війну покликані надавати суспільно значущу інформацію. Визначено чинники, які, з одного боку, актуалізують, а з іншого – стримують розвиток соціології війни і статистики війни та надання статистичної і соціологічної інформації публічного статусу. Узагальнено тренди соціологічного і статистичного вивчення війни, а саме: 1) затребуваність статистичних і соціологічних даних про соціальні наслідки війни для інформування громадськості, для висвітлення мобілізаційних практик сучасної гібридної війни та прийняття управлінських рішень на різних рівнях і в різних сферах життя суспільства; 2) усвідомлення багатфакторності воєн і необхідності міждисциплінарного їхнього вивчення шляхом поєднання статистичного і соціологічного підходів; 3) розширення джерельної бази емпіричних даних щодо сучасних воєн; 4) поєднання досліджень, спрямованих на характеристику конфліктів у конкретному часі і просторі з системним вивченням проблематики війни і миру; 5) оформлення соціології війни як спеціальної соціологічної дисципліни і статистики війни як розділу соціальної статистики; 6) зміна методології дослідження трансформації суспільства під час війни. Статистика і соціологія наразі вивчають три типи українського суспільства: пострадянське – воєнне – повоєнне. У публічному комунікативному просторі нагальним стає конвергенція дослідження миру і війни, розкриття ідеї миру в контексті глобального сталого розвитку. Актуалізована розробка двох базових тем – концептуальні основи культури миру і сталого розвитку і цифрова трансформація та нова культура миру і сталого розвитку. Запропоновано тематику навчальної дисципліни, де статистика війни і соціологія війни виступають як такі, що активно включені у процес миробудівництва.

Ключові слова: війна і мир, культура миру, миробудівництво, статистика війни, соціологія війни, публічні соціальні комунікації, комунікативний простір.

The article is devoted to determining the state, problems and prospects of development of war statistics and sociology of war and presenting their data in the public communication space. Statistics and sociology have undergone changes during the war and are called upon to provide socially significant information about the war. The author identifies the factors that, on the one hand, actualise and, on the other hand, hinder the development of war statistics and sociology of war and the provision of statistical and sociological information with public status. The article summarises the trends in the statistical and sociological study of war, namely: 1) the demand for statistical and sociological data on the social consequences of war to inform the public, to highlight the mobilisation practices of modern hybrid warfare and to make management decisions at different levels and in different spheres of society; 2) awareness of the multifactorial nature of wars and the need for their interdisciplinary study by combining statistical and sociological approaches; 3) expansion of the source base of empirical data on modern wars; 4) combination of studies aimed at characterising conflicts in the Statistics and sociology are currently studying three types of Ukrainian society: post-Soviet, wartime, and post-war. In the public communication space, the convergence of peace and war studies and the disclosure of the idea of peace in the context of global sustainable development are becoming urgent. The development of two basic topics is actualised – the conceptual foundations of the culture of peace and sustainable development and digital transformation and the new culture of peace and sustainable development. The subject of the discipline is proposed, where the statistics of war and the sociology of war are actively involved in the process of peacebuilding.

Key words: war and peace, culture of peace, peacebuilding, war statistics, sociology of war, public social communications, communicative space.

УДК 316.4.311.4:351.9
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.5>

Хижняк Л.М.

д.соціол.н., професорка, професорка кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Тема війни і миру актуалізована в сучасному світі, визнається необхідність розуміння інформаційної складової гібридної війни. У той же час затребуваність статистичних і соціологічних даних про соціальні аспекти, наслідки війни для інформування громадськості, для висвітлення мобілізаційних практик війни та прийняття управлінських рішень на різних рівнях і в різних сферах життя суспільства не відповідає реальному стану представлення інформації в публічному комунікативному просторі.

Особливу суспільну увагу привертає статистика втрат у війнах і конфліктах [13], наслідки війни [17]. Існують численні міфи і стереотипи щодо

війни і миру [18], які можна долати завдяки науковому пізнанню. Так, розвиток української соціології в умовах російської агресії та особливості її соціологічного осмислення розглянуто в [14; 25]; про багатфакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України відомо з [4; 23; 24]. Науковці обґрунтовано стверджують, що в Україні під час російсько-української війни «принципово трансформувалися буденність, соціальна взаємодія, відношення до влади, патерни поведінки» [2], про що свідчать дані соціології і статистики. У публічному комунікативному просторі представлені результати аналітики, підготовленої на основі статистичних і соціологічних даних [5; 10;

26], результати соціологічних досліджень змін різних соціальних практик під час повномасштабної російської агресії, а саме: практик читання українців [11], трансформації харчування [1], емоційні (стресові) стани [21] тощо.

Мета статті – визначення стану, проблем і перспектив розвитку соціології війни і статистики війни та представлення їх даних у публічному комунікативному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вдалим, на наш погляд, є визначення соціології війни, надане П. Токарем. Соціологія війни – «це соціологія всього, що відбувається нині на війні, і всього, що є війною в соціальному і людському вимірі». Автором пропонується виділяти військову соціологію як складову соціології війни, розуміючи останню як більш широке поле досліджень питань війни [22, с. 187].

У сучасному науковому знанні є усвідомлення багатфакторності воєн і необхідності міждисциплінарного їхнього вивчення шляхом поєднання статистичного і соціологічного підходів. Соціологія війни оформилася як спеціальна соціологічна дисципліна, а статистика війни – як розділ соціальної статистики. Проте їх концептуальне, теоретико-методологічне і методичне наповнення потребують інноваційних змін. За логікою схеми розгортання соціального часу «минуле – сучасне – майбутнє» наразі досліджуються три типи українського суспільства: пострадянське – воєнне – повоєнне. Це актуалізує використання компаративного методу і аналізу динаміки процесів у різних сферах суспільного життя, проведення панельних і моніторингових досліджень з урахуванням двох основних моментів: 1) зміни методології дослідження трансформації суспільства під час війни і 2) поєднання досліджень, спрямованих на характеристику конфліктів у конкретному часі і просторі з системним вивченням проблематики війни і миру.

Відбулося розширення джерельної бази емпіричних даних щодо сучасних воєн і акторів, що представляють інформацію в публічному просторі. Соціологія війни і статистика війни потужно представлена аналітичними установами. Серед останніх Інститут вивчення війни (ISW) – американський аналітичний центр, який спеціалізується на дослідженнях сучасних збройних конфліктів. Одним з найбільш цитованих є міжнародний дослідницький центр з Австралії Інститут економіки та миру (IER), яким у звіті «Глобальний індекс миру» зроблено висновок про те, що у 2024 році у світі було 56 конфліктів, які охопили 92 країни – усередині чи за межами своїх кордонів. 110 мільйонів людей стали вимушеними мігрантами – біженцями або внутрішньо переміщеними особами. «Глобальний індекс» започаткований у 2008 році, а наразі свідчить про те, що 108 країн стали «більш милітаризованими» [27].

Е. Люттвак «дійшов висновку, що досвід кожної війни є унікальним, що це завжди підсумок унікального поєднання політичних цілей, швид-

коплинних емоцій, технічних обмежень, тактичних прийомів, оперативних схем і географічних чинників» [15, с. 4]. Російсько-українська війна не є виключенням. Статистична служба України під час російсько-української війни напрацювала безцінний матеріал для адаптації статистиків до умов збройного насилля. Виокремимо основні напрямки дослідження стану, проблем і перспектив статистики війни з досвіду України.

По-перше, відпрацьовано базові статистичні показники статистики війни. Наведемо приклад емпіричних статистичних даних про війну та її наслідки: «Скільки пролунало повітряних тривог за весь час війни. Скільки військових та цивільних звільнили з російського полону. Скільки мешканців проживало у пошкоджених і зруйнованих житлових будинках. Скільки об'єктів критичної інфраструктури безпосередньо пошкоджено або зруйновано. Скільки культурних об'єктів пошкоджено в Україні за період війни. Скільки в Україні зруйновано навчальних закладів через війну. Скільки дітей вбито в Україні на 1000 днів війни. Скільки журналістів загинуло у війні. Які втрати агресора у війні (живої сили, техніки. Скільки злочинів вчинили військові агресора за днів війни (скільки проваджень відкрито). Які збитки екосистеми завдали війська агресора» [19]. У публічному комунікативному просторі представлені зміни України й українців під час війни, що реєструються під час їхнього статистичного й соціологічного вивчення за такими основними ознаками, що викликають суспільний інтерес: загиблі; витрати на війну; міжнародна допомога; руйнування та збитки; біженці за кордоном; переселенці в Україні; стан економіки (експорт–імпорт); гривня, інфляція, ціни; ставлення населення до напрямків розвитку України і довіра до влади [9].

По-друге, соціологічна і статистична аналітика базується як на проведенні власних спеціальних обстежень, так і звітності різних відомств, які збирають ці дані для власних цілей. Збором статистичних даних щодо викликів і наслідків російсько-української війни займаються також закордонні статистичні організації. Серед них ООН, Евростат, статистичні служби європейських країн, які прийняли вимушених мігрантів з України. «Понад 4,2 млн людей, які виїхали з України через повномасштабну агресію Росії, отримали статус тимчасового захисту в країнах ЄС. ... За даними Евростату, станом на 31 жовтня 2024 року, близько 4,2 мільйона українців, які покинули країну через російське вторгнення, отримали статус тимчасового захисту в країнах ЄС. Станом на 31 жовтня 2024 року, майже 4,2 мільйона українців, які виїхали з України через російське вторгнення, отримали статус тимчасового захисту в країнах ЄС. Згідно з даними Евростату, найбільше таких осіб прийняли Німеччина (1,14 млн, 27,2%), Польща (983,9 тис., 23,4%) та Чехія (379,4 тис., 9%) [20].

По-третє, гібридну війну супроводжують кібератаки. Постає питання розробки показників ста-

тики кібератак. Остання має напрацювання у вигляді таких показників: «Інтенсивність і якість кібератак. Основні сектори, які атакують хакери: Уряд і місцеві органи влади. Сектор безпеки та оборони. Фінансовий сектор. Комерційні організації. Енергетичний сектор. Транспортна інфраструктура. Телеком-галузь» [7]. Е-статистика охоплює соціальні мережі [6]

По-четверте, у віртуальному комунікативному просторі набула масштабування в різних галузях і сферах відомча е-статистика. Прикладом слугує статистика онлайн-послуг, яка фіксує надання різних видів послуг населенню онлайн через дистанційні звернення, де використовуються інтернет комунікації – соціальні мережі, персональний кабінет, кол-центр, електронна пошта.

Науковці протягом тривалого часу наголошують на ролі і значущості грамотності в галузі даних, що є важливою навичкою особистості XXI століття і дозволяє мати критичних споживачів статистики, що особливо актуально під час гібридної війни, поширення в публічному комунікативному просторі хибних статистичних даних. У сучасному інформаційному просторі чимало фейкової інформації. Мова йде не лише про спотворення інформації статистичних служб, а й про підробку росіянами даних Інституту вивчення війни (ISW) [3]. Л. Панченко наводить доповнене визначення статистичної грамотності, що включає такі ознаки (індикатори): «... розуміння того, хто збирає дані про нас, чому вони їх збирають, як вони збирають; вміння аналізувати та інтерпретувати дані випадкових та не випадкових вибірок; розуміння питань конфіденційності даних та власності; розуміння важливості походження даних та того, як вони зберігаються; розуміння того, як представлення даних на комп'ютерах може змінюватись, і чому дані потрібно іноді змінювати перед аналізом; розуміння деяких аспектів прогнозного моделювання» [16, с. 119]. Зазначені ознаки статистичної грамотності відображають і соціологічну грамотність.

Тему війни у публічному комунікативному просторі мають успішно висвітлювати науковці і представники засобів масової інформації, яким притаманна: соціологічна, статистична і цифрова грамотність (рис. 1).

Для формування у здобувачів вищої освіти зазначеної системної грамотності пропонуємо власний авторський курс «Культура миру та сталий розвиток у цифрову епоху». Мета викладання навчальної дисципліни – сформувані у здобувачів вищої освіти уявлення про сутність, особливості, тренди формування культури миру; ознайомлення їх зі специфікою міждисциплінарного підходу до концептуалізації і розробки соціальних технологій миробудівництва в контексті реалізації принципів і програми сталого розвитку. Наведемо тематику цієї дисципліни.

Розділ 1. Концептуальні основи культури миру і сталого розвитку. Культура миру: сутність, компоненти, вимірювання. Культура миру і соціальне насильство. Побудова культури миру і соціальний порядок в сучасному світі. Сталий розвиток людства: концептуальні підходи, цілі, історія, виміри, формування. Економічна, екологічна і соціальна складові сталого розвитку.

Розділ 2. Цифрова трансформація та нова культура миру і сталого розвитку. Інструменти боротьби за мир і підвищення культури миру в цифрову епоху. Інституційне забезпечення миру і сталого розвитку. Інформаційно-комунікативне забезпечення миру і сталого розвитку. Цифрова дипломатія в досягненні культури миру і сталого розвитку. Миротворчість і роль міжнародних організацій. Стратегія мирного сталого розвитку людства в цифрову епоху. Індикатори сталого розвитку. Звітність про досягнення ЦСР. Сталий розвиток цифрового суспільства і цифровий соціум. Партнерство у досягненні цільового сталого розвитку. Культура миру та безпека в цілях сталого розвитку. Культура миру і сталий розвиток в ЄС.

Відмітимо універсальність тези: «Статистика корисна тільки тоді, коли їй довіряють, вона є своєчасною та забезпечує міжнародну порівняльність. Чим швидше з'являються дані, в тому числі у відкритому доступі, тим повніше і об'єктивніше знання людей про соціальні, економічні, демографічні, екологічні процеси та ін.» [8, с. 23]. Публічний комунікативний простір потребує інформацію, яка викликає довіру з боку користувачів і якій притаманні актуальність, суспільна значущість, науковість, оперативність, доступність.

Рис. 1. Тріада грамотності, необхідна фахівцям, що інформують про війну

Висновки та перспективи. У статистичній і соціологічній практиках активно поширюється використання електронних засобів, що сприяло розвитку е-статистики і е-соціології. Зрештою, це привело, з одного боку, до формування нової культури статистичних і соціологічних досліджень (онлайн-звітність, онлайн-проекти тощо), а з другого – виклики сьогодення орієнтують на соціологічний і статистичний супровід досягнення Цілей сталого розвитку. При цьому вимірювання сталого розвитку та побудова його глобальних індикаторів залишається дискусійним питанням [12], що вимагає поглиблення співпраці статистиків і соціологів у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпека і безпечність харчування під час і після війни. Моніторинговий звіт. Київ. 2022. 25 с. URL: http://www.auu.org.ua/media/publications/1876/files/ReportF_2022_12_14_09_45_37_750479.pdf (дата звернення: 14.04.2025)
2. Біла І., Ілюхіна В. Економіка війни в Україні: наслідки та можливі конкурентні переваги в повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2024. (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-160> (дата звернення: 24.04.2025)
3. Букет Є. Росіяни підробляють дані Інституту вивчення війни (ISW): яка фейкова статистика гуляє в інформпросторі. 25 жовтня 2024 року. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/10/25/rosiyanu-pidroblyayut-dani-institutu-vyvchennya-vijny-isw-yaka-fejkova-statystyka-gulyaye-v-informprostorii/> (дата звернення: 24.04.2025).
4. Вовк С. О., Бадер А. В. Багатофакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України: системний аналіз політичних, соціальних, психологічних і економічних складових. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. Вип. 4. С. 30–37.
5. Волосевич І. Вплив війни на молодь в Україні / І. Волосевич та ін. Київ, 2023. 77 с. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua_28.04_vplyv_viyuny_na_molod_v_ukrayini.pdf (дата звернення: 29.04.2025).
6. Гузенко С., Майорова Н. Статистика в Instagram – докладно про корисний інструмент. 2024. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/statistika-instagram> (дата звернення: 28.05.2025).
7. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. Сайт. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/chotiri-misyaci-viini-statistika-kiberatak>
8. Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління, матеріали II Міжнародного форуму / За заг. ред. проф. А.І. Ігнатюк. – К., 2021. – Статистика XXI століття: нові виклики, нові можливості – 105 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366696375_Statistika_NHI_stolitta_novi_vikliki_novi_mozlivosti (дата звернення: 29.04.2025).
9. Зануда Анастасія. Війна у цифрах: як за останній рік змінилися Україна та українці. 23 лютого 2024 року. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o>
10. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, Е. М. Лібанова, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2024/04/24071611302645-8677.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
11. Звіт за результатами онлайн-опитування «Практики читання під час війни» / Український інститут майбутнього. 26 квітня 2023 р. URL: <http://news.uifuture.org/zvit-za-rezultatami-onlayn-opituvannya/> (дата звернення: 11.04.2025)
12. Кобилянська Т. В., Кобилянський В. М. Методологічні засади вимірювання сталого розвитку та побудови його глобальних індикаторів. *Статистика України*. 2024. № 2. С. 4–11. DOI: 10.31767/su.2(105)2024.02.01
13. Лавер О. Статистика втрат населення у війнах і конфліктах 1900 – 1924 pp. 21 с. URL: <http://history.org.ua/JournALL/pro/14/1.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
14. Лапан Т. Д., Химович О. С., Черниш Н. Й. Російсько-українська війна: теорія та практика соціологічного осмислення. *Український соціум*. 2022. № 3. (82). С. 28–51.
15. Люттвак Е. Стратегія: логіка війни та миру. Київ: Центр навчальної дієвості, 2024. 523 с.
16. Панченко Л. Ф. Грамотність у галузі даних: визначення, підходи, напрями формування. *Вісник НТУУ «КПІ»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 3 (43). С. 118–126.
17. Потапова М. Ю. Економічні наслідки війни в Україні: статистичне дослідження. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. № 2 (35). С. 188–194.
18. Примарна ясність: міфи і стереотипи навколо війни і Донбасу / М. Барва, О. Білокобильський. Київ: ФОРМ Ямчинський О.В., 2024. 304 с.
19. Селіщева Л. 1000 днів війни в Україні – статистика у 10 цифрах. 18 листопада 2024. URL: <https://nashkiev.ua/life/1000-dniv-viini-v-ukraini-statistika-u-10-tsifrah> (дата звернення: 24.04.2025).
20. Скільки українських біженців отримали статус тимчасового захисту в ЄС – Євростат назвав число. 8.12.24. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/skilki-ukrayinskih-bizhenciv-otrimali-status-timchasovogo-zahistu-v-yes-yeurostat-nazvav-chislo-2718627.html> (дата звернення: 29.04.2025).
21. Стресові стани населення України в контексті війни: результати всеукраїнського опитування. Інститут соціології НАН України, 2023. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/презентац_я-стресов_стани-fin.pdf
22. Токар Петро. Соціологія війни: дослідження та оцінки. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2022. № 2. С. 184–200.
23. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
24. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член-

кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.

25. Черниш Н. Й. Особливості розвитку української соціології в умовах російсько-української війни. *Український соціум*. 2022. № 4 (83). С. 9–27.

26. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шиш-

кін В.С., Реут А.Г. та ін.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. [Електронне видання]. – Київ, 2023. URL: https://idss.org.ua/arhiv/Monografia_yakist.pdf (дата звернення: 24.05.2025)

27. Global Peace Index Briefing. 2024. IEP/Institute for Economics & Peace URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/06/GPI-2024-briefing-web.pdf> (дата звернення: 24.05.2025)